

МИНАЛОТО СТРАДАТЕЛНО ПРИЧАСТИЕ – ИМЕ ПРЕДИКАТИВ ИЛИ ИНДИКАТОР ЗА ПАСИВ?

ТЕОДОРА РАБОВЯНОВА

ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ.СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“
kurteva.kurteva@gmail.com

THE PAST PASSIVE PARTICIPLE – A NOUN PREDICATIVE OR AN INDICATOR FOR THE PASSIVE VOICE?

TEODORA RABOVYANOVA

ST. CYRIL AND ST. METHODIUS UNIVERSITY OF VELIKO TARNOVO
kurteva.kurteva@gmail.com

The article examines functions of the past passive participle in sentences settled on the scale of ‘passive’ – ‘predicative’. In the first group the predicate is simple, from morphological point of view is analytic form for the passive voice. The most reliable examples are these, whose actor is at the surface structure as prepositional *ot*-group. The second group combines examples with a predicative. The most obvious are constructions with verbs without correspondences with direct object (intransitive, reflexive or impersonal). We give working criteria to test the changing cases.

Keywords: past passive participle, predicative, compound nominal predicate (*systavno imenno skazuemo*), grammatical transformations, simple predicate (*prosto skazuemo*), passive voice

Предмет на изследването са конструкциите, съдържащи минало страдателно причастие. В процеса на анализа (морфологичен и синтактичен) възниква въпросът това причастие част от съставно именно сказуемо ли е, или от просто глаголно сказуемо като маркер за страдателен залог (аналитична форма).

На това обръща внимание Ваня Зидарова: „Необходимо е да се прави разлика между форма за страдателен залог на един глагол, която е единство от спомагателен глагол + страдателно причастие, и съставно именно сказуемо. Сравни: *Детето е наказано*. ~ *Детето е послушно*. *Тя беше разстреляна*. ~ *Тя беше развълнувана*. При формите за страдателен залог (*е наказано*, *беше разстреляна*) има просто глаголно сказуемо на глагола съответно *да накажа*, *да разстрелям*. То съдържа страдателно причастие, докато в състава на именното сказуемо след спомагателния глагол следва

име предикатив, което е част от сказуемото (*е послушно, беше развълнувано*). Поради случаите на адективация на някои страдателни причастия понякога е трудно да се определи характерът на думата след спомагателния глагол – дали е причастие, или е прилагателно име“ (Зидарова/Zidarova 2007: 236).

Станьо Георгиев разглежда проблема във вид на степени на неутрализация на пасивната конструкция: „Наличието на косвено допълнение с предлог *от* в страдателно синтактично построение изтъква присъствието на субекта, който върши действието, а заедно с това страдателното значение на глагола и неговата форма. Това е завършен тип страдателно построение, което надхвърля минимума и при което има единство между страдателна форма и страдателно значение на самия глагол. Но страдателната форма може да се неутрализира, като се преосмисли и заедно с това възвратната страдателна форма стане слаба, а причастната премине към сферата на сказуемното определение, на съставното именно сказуемо или пък към специално минало резултативно време, които са деятелни“ (Георгиев/Georgiev 1996: 292).

Първият случай на неутрализация според изследователя е, когато „се адективира страдателно причастие при липсващ субект и става сказуемно определение със значение за качество или състояние“. Например: *Нивите са пожънати и сеното е окосено* (А. Каралийчев). *Ротите са разбъркани* (Й. Йовков). Изводът е, че „... все още построенията са омонимични, могат да се разбират и като страдателни за извършени вече действия с тяхната насоченост към получател“ (Георгиев/Georgiev 1996: 293–294).

При втория тип неутрализация съчетанието с *от* означава вече не **субект**, а **причина**. „Значението на възвратната форма и на причастната не е страдателно: *Въздухът беше замрежен от прах* (Й. Йовков) – не от праха, а по причина на праха. *Аз съм покъртен от тая нежност* (Ив. Вазов)“ (Георгиев/Georgiev 1996: 294).

Трети случай е въвеждане на непряко допълнение с предлог *с* и значение **средство**: *Стените ѝ били нашарени с всякакви бои* (Л. Каравелов). *Цялото крайбрежие беше осеяно с мъже и жени* (Ал. Константинов). Същото значение може да изразява и *от*: *Дворовете и улиците са оснежени от бели гъски* (А. Каралийчев). Тогава се наблюдава синонимия на съчетанията с предлозите *от* и *с* (Георгиев/Georgiev 1996: 294).

Отчетена е и причина за „отслабване на залоговостта“ – отпадането на непрякото допълнение, въведено с предлог *от* (маркиращ „скрития“ вършител на действието).

Ще представим кратък обзор на изложените мнения по предмета на изследването в трудове по морфология и синтаксис, без да изчерпваме проблематиката за характера на залога като категория в българския език.

Петър Пашов посочва, че „страдателният залог се изразява и с помощта на сложни глаголни форми, образувани със страдателно причастие,

напр. поканен съм, забравен е, водата е спряна, сокът е изпит“ (Пашов/Pashov 1999: 126).

Според Руселина Ницолова Любомир Андрейчин доказва убедително, че в българския език и преходните, и непреходните глаголи могат да образуват форми със *се* и със страдателни причастия: *Тук е косено. По тревата е ходено* (Ницолова/Nitsolova 2008: 230). Особеното е, че в **актив** „при средните (медиални) глаголи глаголното лице е също така актор, инициатор на действието, със семантична роля експериенцер или се представя граматически като актор, без реално да е такъв, т.е. то е псевдоактор. Характерно за тези глаголи е, че действието е свързано със самия субект като негов носител, то не излиза извън субекта и затова тези глаголи са задължително непреходни“. По принцип нямат форми със страдателно причастие, с изключение на единични средни глаголи, „но съчетанията с тези причастия основателно се смятат от Андрейчин за синтактични съчетания, а не за аналитични морфологични форми, защото нямат регулярен характер, напр. *Детето е засмяно; Момичето беше усмихнато; Ние сме скарани*“ (Ницолова/Nitsolova 2008: 235).

По-нататък се разглеждат непреходните глаголи: „Ако глаголът е непреходен, отстранява се само акторът от позицията на глаголно лице. Непреходността не е пречка за образуване на безлични форми със *се* и със страдателно причастие“ (Ницолова/Nitsolova 2008: 245). Примери: *На това легло явно е спано. Много е спорено по този въпрос.*

Р. Ницолова описва и т.нар. **медиопасив**: когато „глаголното лице е неодоушевен обект, който е засегнат от някакъв процес, но поради невъзможност или нежелание да се посочи инициаторът на процеса, засегнатият се представя като актор, но това е псевдоактор, тъй като в действителност става дума за пациент“ (Ницолова/Nitsolova 2008: 236). Примери: *вратата е отворена, стъклото е пукнато*. В сравнение при **пасива** „глаголното лице е засегнат обект от действието (*тръпник* по терминологията на Александър Теодоров-Балан) и залоговото значение се представя от залогови форми, а не от лексеми. Пасивните форми се образуват от същинските деятелни преходни глаголи, като акторът се отстранява от позицията на глаголно лице, т.е. става деагентивация, и тази позиция се заема от засегнатия обект“ (Ницолова/Nitsolova 2008: 237).

Като нарича страдателното спрежение на глагола „изкуствено умопостроение“, Стефка Петрова смята, че изрази от типа *Наказан съм, Затворен* е са от същия порядък, каквито са и *Хубав съм, Първи са* (Петрова/Petrova 2005: 418). Тоест това е предикатив, а не сказуемно определение. Според авторката не са морфологични форми и „съчетанията между глагола *съм* и минало страдателно причастие. Страдателните причастия всъщност са „отглаголни прилагателни“ и преминаването им към обикновените прилагателни е непрекъснат процес. Чрез композита *съм + -н/-т* се изразява характеристика на предмет или състояние: *Магазинът е отворен* = Магазинът работи, *Протоколът е написан* = *Протоколът е готов, В*

стаята е влизано = В стаята има следи – и само при определена ситуация и редица ограничения (бариири) се изразява действие, и то не действие като такова, а като извършено от деятел или по съответен начин – *Магазинът е отворен от магазинера / от крадците, Протоколът е написан от секретарката / Протоколът е написан бързо, В стаята е влизано с взлом*“.

Залоговите отношения в българското изречение се реализират само на синтактично равнище, „... свързването на *съм* със страдателното причастие вече е на равнище изречение – Книгата е скъсана...“ (Петрова/Petrova 2005: 421–422). А съставното именно казуемо също функционира на това равнище.

Преди огледа на ексцерпирания материал е необходимо да припомним каква е същността на съставното именно казуемо. К. Попов посочва частите му – глагол и име: „Страдателното причастие е казуемно определение при спомагателния глагол *съм*, когато се схваща като прилагателно име“ (Попов/Поров 1998: 158). Но приведените примери разкриват смесването на съставното именно казуемо и казуемното определение.

Съвременното разбиране за съставно именно казуемо е комбинация от копула и минало страдателно причастие в ролята на предикатив: *Помогни ми, понеже съм немошен... Очите на Валерия са пълни с дълги начупени лъчи. И двете каменни маси, слава Богу, бяха празни. ... гледката на тази огромна като залез уста беше направо опустошителна за несвикналите. Знаеше, че широкоплещестият младеж е привлекателен за жените...* Трудно може да се допусне грешка, тъй като именната част е прилагателно име или адекватизирано причастие в състава на съставното именно казуемо.

Особеностите и различията между казуемното определение и съставното именно казуемо са подробно описани от П. Радева. Подчертана е възможната омонимия „само при казуемното определение към подлога (а не допълнението) и съставното именно казуемо“ (Радева/Radeva 2009: 75).

С оглед на изследвания проблем е необходима детайлна „проверка“ на съставното именно казуемо:

1) „Съставното именно казуемо според изразяващите го части всъщност е глаголно-именно“.

2) „В съставното именно казуемо името разкрива някакъв субектен (подлогов) признак, един или повече, а предназначението на глагола е да покаже този признак като предикативно наличен и да оформи граматически казуемния комплекс“.

3) „За това и критериите за наличието на съставно именно казуемо имат отношение преди всичко към глагола. От лексико-граматичните му показатели зависи дали приписваният на подлога признак ще се включи в състава на казуемното като негов основен компонент, или ще се квалифицира като самостоятелна второстепенна изреченска част – казуемно (предикативно) определение“ (Радева/Radeva 2009: 74–75).

4) Изводът е, че семантиката на глагола определя квалификацията на името като структурен компонент на съставното именно сказуемо (при **семантично дефективен или абстрактен глагол**) или като самостоятелна второстепенна част – предикативно определение (с **пълнозначен глагол**).

5) Сказуемното определение и именната част на съставното именно сказуемо могат да се разширяват, но само предикативното определение може и да се обособява (Радева/Radeva 2009: 93).

Направеният преглед на мненията по интересувания ни проблем потвърждава заключението на Кр. Чакърова, че не са описани „надеждни критерии за диференциране на пасивните форми от съставните именни сказуеми, в които участва адективирано страдателно причастие“ (Чакърова/Chakarova 2000: 65). Затова една от целите, които си поставяме, е да изведем критерии, които да ни помогнат да различаваме случаите на граматическа омонимия.

И така, как практически да докажем, че в изречението *Мисля, че е построен на мястото на стара странноприемница от бащата на мъжа* формата е залогова, на синтактично равнище – просто глаголно сказуемо, а в *Казвах, че са построени с тухли от Гласфордж* причастие е име предикатив от съставно именно сказуемо?

Като работни задаваме следните **критерии**:

- ✓ Възможност за степенуване – само за именната част.
- ✓ Членуване – отново само за предикатива.
- ✓ Поява на непряко допълнение, въведено с предлога **от** за изразяване на вършителя на действието, преминаващо върху граматичното лице.

Посоченият от Станьо Георгиев критерий като най-добър показател за откриване на пасива може да служи само за разграничаване на страдателните форми от преходни глаголи от съответните безлични или непреходни, където появата на **от** е невъзможна или нетипична: *розата е разтворена; дърветата са раззеленени; вече е вечеряно*. Но възможността или невъзможността да се постави непряко допълнение с предлог **от** (агент) е въпрос на синтаксиса, а не на морфологията (Петрова/Petrova 2005: 418).

✓ Друг начин за отделяне на омонимните конструкции е да се добави обстоятелствено пояснение, изразено с наречие или предложно съчетание, за време, начин. → *Косите ѝ бяха гладко прибрани вече/в този момент на път. Едната му ръка беше превързана бързо*. „При липса на такива актуализатори на пасивното действие възниква омонимична фраза не с действено страдателно значение, а с адективно-квалитативно и се образува построение от спомагателен глагол *съм* + страдателно причастие, което е адективирано“ (Георгиев/Georgiev 1996: 293). Обаче примерите за илюстрация не оборват двойствената природа на причастие. По-точно, ако глаголната форма като цялост се поддава на разделяне от друга изреченска част, това би могло да е сигнал за предикатив и съставно именно сказуемо. Например: *Нямаше коса, а голият череп беше леко набръчкан. Ако досега*

го бяха гледали с уважение, вече бяха направо изумени. Мястото е напълно изоставено.

✓ Възможно ли е да използваме с обратна насоченост теста, който се прилага при съмнение в залоговото значение на възвратните страдателни форми (и съответно наличието на синонимия с причастна пасивна форма: срв. *Вчерашната миризма на блато и кон беше заменена / се замени от уханье на лавандулов сапун*), т.е., ако е възможно да се образува синонимна *се*-форма, да става въпрос за пасив. Но граматичната природа на *се* е полифункционална и невинаги сме сигурни, че става дума за страдателно залогово отношение. Може да бъде и безлична глаголна форма.

✓ Семантичната дефективност при формите за страдателен залог и ограниченията в страдателната парадигма (само преходните глаголи могат да се менят от актив в пасив) оставят извън противопоставянето непреходните и безличните глаголи. Но при следните „уговорки“:

▪ безличните форми: „В българския език обаче непреходните глаголи образуват безлични страдателни форми в безлични изречения: *Някой е отварял вратата и е влизал в стаята – Вратата е отваряна и в стаята е влизано*. Безличността личи много ясно от средния род на страдателното причастие – няма подлог, няма с какво да се съгласува и остава в „безличния“ среден род. (...) Но условно бихме могли като се ръководим от формата, да смятаме, че форми като *заповядано е* са от страдателен залог – към това ни насочва страдателното причастие“ (Пашов/Pashov 1999: 128).

▪ възвратните форми: „Има и отделни причастия от непреходни глаголи *възгордян човек* (от възгордея се, не възгордяха човека), *усмихнат*, *засмян*, *загрижен*, *замислен*. Важното е в случая да се отбележи и това, че тези причастия не могат да се употребяват в сложни глаголни форми в страдателен залог за сказуемо, тоест не може да се каже: *Той ще бъде загрижен от мене*, като равно на също невъзможното *Аз ще го загрижа*“ (Пашов/Pashov 1999: 207). Без да е вербализирано от автора, може да тълкуваме изрази от типа: *Той е възгордян / усмихнат / засмян / загрижен / замислен* и т.н. като примери за съставно именно сказуемо. Допускането ни е: непреходен глагол ще образува не залогови морфологични форми, а синтактични комбинации от копулативен глагол и име предикат (*Така че ще са ядосани, защото съм избягала ей така, без никаква причина. → ядосам се*).

Според Йордан Пенчев обкръжението (AP или NP) на глагола *съм* го прави друг, различен от спомагателния в сложна глаголна форма (Пенчев и др./Penchev et al. 1998: 538).

За синтаксиса на *съм* пише и П. Бъркалова: „В съвременния български език интерес предизвиква „прескачането“ на глагола *съм* по равнищата на езиковата йерархия. Той се регистрира едновременно и на морфологично, и на лексикално, и на синтактично равнище. На морфологично равнище глаголет участва като спомагателен глагол в образуването на изявителните

форми на перфекта, плюсквамперфекта, футурум екзактум и футурум екзактум претерити, на страдателно причастните залогови форми за всички времена и на преизказните форми за всички изявителни времена (във формите за 3 л. ед.ч. и 3 л. мн.ч. той е нулев елемент)“ (Бъркалова/Barkalova 1997: 107).

Възможността да бъде „превеждан“, определя държанието му като пълнозначен глагол, може сам да извършва предикацията (сравни различните значения: „съществува, има го“, „идентифицирам се със себе си“, „предназначен съм, подходящ съм, гласувам „за“, „намирам се, стоя“). Когато няма собствено значение, „предикацията се носи лексикално от името – N, PP или A, наречено предикативно име или предикатив. Глаголът *съм* е само връзка между предикатива и субектната именна група. Натоваденият със свързващи функции глагол *съм* се нарича копула“ (Бъркалова/Barkalova 1997: 108).

Следователно спрямо интересуващите ни „двусмислени“ изречения природата на *съм* се оказва семантично неопределима и сходна, а функцията – идентична. Усилията трябва да се насочат към другия компонент – причастието.

В резултат на прилагането на критериите и на работещи граматически трансформации представяме ексцерпцията (корпус от 330 изречения) с примери в две групи. Въвеждаме и своеобразни формули, в които участва миналото страдателно причастие. Откриват се степени по скалата ‘пасив’ – ‘предикатив’.

I. Първата група включва изречения, чието сказуемо е просто глаголно, а на морфологично равнище – аналитична глаголна форма за страдателен залог. Формула: ‘спомогателен глагол’ (*съм, бъда, бивам*) + минало страдателно причастие’ (образувано от преходен, личен, невъзвратен глагол).

С най-голяма сигурност към тази група (единия полюс в опозицията) спадат примерите, чийто деятел присъства в повърхнинната структура под формата на предложна **от**-група. „Агенсът се синтактифицира като непряко допълнение, въведено с предлог **от** в пасивно изречение, както в страдателно причастно спрежение, така и във възвратно-страдателна форма, които се конкурират помежду си. Трябва да се отбележи, че в този случай са възможни и трите граматически трансформации: причастно-страдателна, възвратно-страдателна и активна с агенс в подложна позиция“ (Влахова/Vlahova 2014).

Примери: 1. *Това място е разграбено **от** бандити или нещо друго преди около три дни.* (→ разграбя). Граматически трансформации: *Това място се разграби от бандити... – Бандити са разграбили това място преди около три дни.*

2. *Имахме късмет и никой не беше убит **от** тези ... неща.*

3. *Успокои се, че не е притеснена **от** Езерняците...*

4. *Това ме озадачи, защото селото беше претърпано **от** гости заради празника.*

5. По-големите създания може би бяха подплашени **от** лагера или привлечени **от** боклуците, които се изхвърляха.

6. Тази местност за последно е обикаляна преди три години **от** патрул от Хоуп Лейк.

7. Госпожица Блуфийлд беше отвлечена от пътя **от** двамата, които преследваха.

8. Патрулът бил следван **от** разтревожена тълпа, приятели и роднини на изчезналите.

Именната част в предложната група, заемаща позиция на непряко допълнение, притежава семантичните признаци 'нелице', 'неодушевеност', 'абстрактност', 'събирателност' и др.: 9. Погледът ѝ бе привлечен **от** движение по пътя.

10. Помятането беше естествен процес, макар това да бе провокирано **от** неестествен източник.

11. Е, скоро щеше да бъде изместен от главата ѝ **от** стотиците неща, за които трябваше да мисли един водач на патрул.

12. Грубостта на шегите бе смекчена **от** истинската радост в гласовете.

13. Вчерашната миризма (...) беше заменена **от** уханието на фермерския сапун, в който се долавяше дъх на мента и лавандула.

В изречения със семантичните роли 'инструмент' или 'средство', които се изразяват в българския език с предлог **с**, пасивното значение присъства (понеже преходният глагол винаги пази представата за актор), но е много по-слабо. Тъй като съзнателен вършител не е експлициран на синтактично равнище, изреченията вече са най-малкото двузначни: 14. Дворът ѝ, също доста голям, е опасан с висок един човешки бой каменен зид, от онази старовремската, сухата зидария.

15. Двете крила на дървената капия в зида бяха вързани с тел.

16. Фасадата на храма с камбанарията беше измазана с прясна мазилка.

17. Устните ѝ винаги бяха очертани с дебел слой кървавочервено червило...

18. Вътре върху ламинирания черен шперплат бяха надраскани с тлъст черен флумастер един милион мръсни думи. (*Тлъст черен флумастер бе надраскал един милион мръсни думи...)

19. Думите бяха придружени с доста талантиливи рисунки.

20. Изпрати поредната стрела и беше възнаграден с писък.

21. Беше завит с чаршаф до кръста, гърдите му бяха стегнати с бинтове.

22. Най-голямата маса беше отрупана с храна и напитки и хората кръжаха около нея като ястреби и пълнеха чиниите си.

Синонимна е функцията на семантичната роля 'средство', чийто езиков изразител е въведен с предлог **от**: 23. Липсващите столове бяха заменени **от** импровизирани пейки от дъски и пънове.

24. Бяха разделени от съседите си **от** няколко високи ореха от север и ниска овощна градина от юг.

25. Плъзгащата се врата на обора беше отворена, а помещението бе осветено **от** един окачен фенер. ...дворът бе осветен **от** прозорците и фенерите на входа и на вратата на конюшнията. (→ осветя, предложната конструкция изразява семантичната роля 'псевдоактор': Един окачен фенер осветяваше помещението. Прозорците и фенерите на входа и на вратата на конюшнията осветяваха двора.)

Да сравним и примери със семантична роля на аргумента – 'сила', въведена с **от**-група: 26. ... и попадаш в огромния и пуст двор, чиято пръст даже и сега, след два и половина века, е все тъй спечена и гледжосана като тухла **от** едновременните тежки коля и конски копита...

27. А когато вече прелетя този мрак, вече не се движеше с такава бързина, а сякаш бе поддържана **от** някаква невидима сила, носеше се като орел.

28. Тя цялата беше пропита **от** скръб, такава величествена скръб, че и двайсет мъже не биха могли да помръднат тежкия език на камбаната в душата ѝ.

В следващите изречения въпреки възможните трансформации (Този прекрасен летен следобед беше изпълнен с безгранично задоволство. → Този прекрасен летен следобед се изпълни с безгранично задоволство. → Безгранично задоволство изпълва този прекрасен летен следобед) прилагането на другите критерии сочи наличие на предикатив в съставно именно сказуемо – миналото страдателно причастие не може да образува съгласувано определение с подлога в своето изречение (например *изпълнено място, *изпълнен следобед, *изпълнено дърво, *изпълнена аз), т.е. изходният глагол е непреходен възвратен или безличен. Освен това именното сказуемо е далеч по-податливо на включвания в синтактичната конструкция на „чужди“ елементи, предимно наречия за степен (На отсрещния склон надвисналите скали образуваха нещо като пещера, входът бе почти преграден **от** други каменни блокове. Това място е твърде изпълнено със спомени.)

29. Този прекрасен летен следобед беше изпълнен с безгранично задоволство. Дървото над тях беше изпълнено със стотици, даже хиляди светулки... Вече съм изпълнена с щастие, а ти продължаваш да наливаш.

Тук е мястото да припомним мнението на Й. Пенчев: „Страдателните причастия, образувани от преходни глаголи с рефлексивно допълнение или от средни рефлексивни глаголи (които не допускат „себе си“), винаги са сказуемни имена (на именно сказуемо), а не част от форма за страдателен залог (не са форми на просто глаголно сказуемо). Страдателното четене в такъв случай се осигурява синтактично със задължително разширение „от X“. Без него формата може да бъде двусмислена...“ (Пенчев и др./ Penchev et al. 1998: 535).

II. Втората група (другият полюс) обединява изречения, чието сказуемо е съставно именно. Формулата е ‘непълнозначен глагол копула + ‘именна част – предикатив’ (освен минало страдателно причастие може да бъде още: прилагателно име, числително име, местоимение, друг вид причастие, съществително име, именна или предложна група).

Най-ясните конструкции са от глаголи без преходни съответствия, т.е. от непреходни, възвратни или безлични форми.

Примери: 1. *Не беше смаяна или отвратена.* (→ *смая се, отвратя се*, а не от съответните преходни корелати).

2. *Бяхме обвързани от година и вече свиквах с длъжността си на капитан.*

3. *Не се обръщах към мен, явно беше уверена, че я следвам.*

4. *Всички бяха убедени, че двамата рано или късно ще се венчаят.*

5. *Косата ѝ беше вързана на хлабава плитка, без украшения.*

6. *Дебето е много изтощено, а в такива случаи хининът докарва разпадане на червените кръвни телца* (Д. Димов). Глаголът в деятелната парадигма е *изтощя се*, а не *изтощя някого*.

7. *Брадатите и мустакати лица бяха полускрити под пъстри надиплени шапчици, прилични на чалми. Също такива пъстри и надиплени бяха и халтавите им дрехи, които сякаш бяха наметнати на рамената, а не облечени* (Ст. Загорчинов). Липсва глагол *полускрива. Въпреки преходността на останалите глаголи на преден план излиза статичността. Налице е и съчинително свързване на еднородни части – *пъстри и надиплени бяха*, както и елипсата на спомагателния глагол *бяха – които сякаш бяха наметнати на рамената, а не облечени*, аргумент в полза на тенденцията към актуализация на „признаковостта“ (във вид на предикатив и съставно именно сказуемо) за сметка на отслабването, дори загубата на „страдателността“ (форма за пасив и просто глаголно сказуемо).

8. *Беше облечена като останалите с панталони за езда, ботуши и кожена риза.*

9. *Не би бил толкова забъркан през тази първа нощ...* (в значение ‘объркам се’).

10. *Телата им вече бяха вкочанени и беше направо невъзможно да ги разделим.*

11. *Косата на леля Ани беше разрошена и потна и имаше нужда от боядисване.* (→ *разроша* или *разроша се*?) Еднородното и съгласувано определение прилагателно име *потна* подкрепя определянето като име предикатив.

12. *Даг изтика страха и надеждата от съзнанието си, както и тревогите за това, срещу което бяха изправени.*

13. *Двамата очевидно спореха, но гласовете им бяха приглушени и не можеше да различи нищо освен неколккратно повтореното „Господарят иска!“ от слабоумния и въпросителното „Защо?“ от другия.*

14. *Той тръсна русата си коса учтиво, но очите му не бяха усмихнати.* (→ *усмихна се*). Липсва кодифициран преходен глагол *усмихна някого.

15. *Едър мъж бе скръстил ръце, брадясалото му лице беше намръщено.* (→ *намръщя се*, *намръщя някого).

16. *Белите им цветове бяха разтворени към слънцето.*

17. *Някога зелените тръстики сега бяха покафявели и сгърчени.*

18. *Очите ѝ бяха ококорени.* (→ *ококоря се*, *ококоря някого).

19. *Всички бяха изкълпани...*

Общото впечатление е, че значението на миналото страдателно причастие се приближава до особеностите на прилагателното име, т.е. това е адективирано причастие, оттук отслабва и глаголността (идея за действие, събитие) за сметка на статичността (идея за състояние или процес).

Примери: 20. *Светлокафявата му коса бе разпиляна по възглавницата.*

21. *След последното село пътят се превръщаше в два неясни коловоза, а фермите бяха отдалечени една от друга.*

22. *Над камината бе закачена широка дъска от някаква мека дървесина.*

23. *Вратата беше отворена, но имаше още една, с мрежа.*

Без формално изразен вършител (въведен с предлог **от**) разглежданите конструкции представят другата функция на миналото страдателно причастие – предикатив. Въпреки че се чувства каузативността, семантиката на емоционално или психическо състояние е водеща: 24. *А после бях уплашена и ядосана.*

25. *Не мислех, че ще е възхитен...*

26. *Беше решен да се справи...*

27. *Кобилата въобще не беше подплашена.*

28. *Още не беше подготвен дори за едно дете.*

29. *Надявам се, че не си разочарована.*

В много от случаите в изречението липсва актор. Присъствието му може да се предполага, защото образуващият глагол е преходен въпреки формалната неизразеност. Тогава за дефинирането като съставно именно сказуемо помага и контекстът: 30. *Сега желанието ѝ беше изпълнено, но въпреки това не се чувстваше добре.*

31. *Ти сякаш не искаше да бъдеш видяна.*

32. *Забелязал съм, че бирата (...) съществува, за да може да бъде обвинявана на следващия ден.*

В някои изречения се акцентира на резултативността – резултатът е по-важен от евентуалния вършител: 33. *Боя се, че са похитени.*

34. *Бурканите не бяха надписани, но нямаше проблем с различаването на съдържанието им.*

35. *Липсата на крави, кози и коне привлече вниманието му, както и оградата – беше съборена на няколко места.*

36. *Всичко по-ценно беше отмъкнато, а едрите предмети като легла и шкафове бяха разбутани.*

37. *Храната от кухненския килер беше разграбена.*

38. *Когато си обграден, е безкрайно трудно да побегнеш.*

39. *Кажу на фермерското момиче, че също е поканено.*

Вместо заключение:

➤ Ако към преходен глагол в изречението има непряко допълнение, въведено с предлога **от**, и то посочва вършителя, от който излиза действието, за да премине върху граматичното лице, миналото страдателно причастие е в състава на аналитична форма за страдателен залог, която на синтактично равнище е просто глаголно сказуемо. Залоговите трансформации са допълнителен „помощник“ (... *Жана... каза с някакъв нисък глас, който обаче беше чул от всички, че котето на балкона го няма.* → *Всички чуха, че котето на балкона го няма.*).

➤ Ограниченията в страдателната парадигма аргументират следването на правилото: минало страдателно причастие от непреходен глагол във възвратна или безлична форма ще образува съставно именно сказуемо (*Добре съм убедена, че си го правил. Хапан съм като дете.*).

➤ Ако предикативът може да се подложи на степенуване или членуване, синтактичната конструкция със сигурност е съставно именно сказуемо (*Докато мъжете се приближаваха, Даг продължаваше да седи, но стойката му бе по-стегната. Тя е развълнуваната сред нас.*).

➤ Координацията като тип синтактично свързване (*Косата му беше потна и Ø разчорлена.*) и елипсата на първата част – спомагателния глагол (*Сега опасността не беше преполовена, а Ø удвоена.*), са като че ли типични за вариантите със съставно именно сказуемо. Възможността за включване в синтактичната конструкция на друга дума, която внася уточнение откъм начин, степен, модалност, също наблюдаваме само в изречения с предикатив (*Не искам младоженецът да е съвсем потрошен за сватбата. Пайовете бяха вече опечени.*). Тези критерии често са в комбинации помежду си (*Оттук не се вижда, но мястото е леко издигнато и ще е по-сухо. Моите крака са вече стари и Ø подутти.*).

Между двете групи има не само разлики, но и прилики. Общото е в следните аспекти:

1) по отношение на залоговата интерпретация: в българската граматическа литература се приема, че „причастията означават само активно и пасивно залогово отношение, като деятелните причастия са компонент на аналитичните лични форми за деятелен, възвратен и безличен залог, а страдателните причастия – на пасивните аналитични форми и в безличните форми.“ (Влахова/Vlahova 2014). Т.е. семантичният признак ‘пасивност’ присъства и в простото глаголно сказуемо (аналитична форма), и в съставното именно сказуемо, и в сказуемното определение благодарение на участието на миналото страдателно причастие;

2) и спомагателните глаголи в причастно-страдателните форми, и копулите в съставното именно сказуемо са несамостоятелни, обединява ги своеобразната непълнозначност и абстрактност.

ИЗТОЧНИЦИ / SOURCES

Деян Енев. *Господи, помилуй*. Разкази и новели. Пловдив, 2004. [Deyan Enev. *Gospodi, pomiluj. Razkazi i noveli*. Plovdiv, 2004.]

Лоис Макмастър Бюджолд. *Споделящият нож*. Омайване. 2008. [Lois McMaster Bujold. *The Sharing Knife. Beguilement*. 2008.]

Лоис Макмастър Бюджолд. *Споделящият нож*. Част 2. *Наследство*. 2008. Превод: Красимир Вълков. [Lois McMaster Bujold. *The Sharing Knife. Volume Two: Legacy*. 2008. Prevod: Krasimir Valkov.]

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Бъркалова 1997: *Бъркалова, П.* Българският синтаксис – познат и непознат (Увод в курса по синтаксис на съвременния български език). Пловдив. [Barkalova 1997: *Barkalova, P.* *Balgarskiyat sintaksis – poznat i nepoznat (Uvod v kursa po sintaksis na savremenniya balgarski ezik)*. Plovdiv.]

Влахова 2014: *Влахова, Р.* Предложната фраза в аргументна позиция в съвременния български език (Актор). – *Littera et Lingua*. Електронно списание за хуманитаристика, т. 11, кн. 1–2 (<http://slav.uni-sofia.bg/naum/lilijournal/2014/11/1-2/rvlahova>). [Vlahova 2014: *Vlahova, R.* *Predlozhnata fraza v argumentna pozitsiya v savremenniya balgarski ezik (Aktor)* – *Littera et Lingua*. *Elektronno spisaniye za humanitaristika*, t. 11, kn. 1–2 (<http://slav.uni-sofia.bg/naum/lilijournal/2014/11/1-2/rvlahova>).]

Георгиев 1996: *Георгиев, Ст.* Морфология на българския книжовен език. Велико Търново. [Georgiev 1996: *Georgiev, St.* *Morfologiya na savremenniya balgarski ezik*. Veliko Tarnovo.]

Зидарова 2007: *Зидарова, В.* Български език. Теоретичен курс с практикум. Пловдив. [Zidarova 2007: *Zidarova, V.* *Balgarski ezik. Teoretichen kurs s praktikum*. Plovdiv.]

Ницолова 2008: *Ницолова, Р.* Българска граматика. Морфология. София. [Nitsolova 2008: *Nitsolova, R.* *Balgarska gramatika. Sofia*.]

Пашов 1999: *Пашов, П.* Българска граматика. София. [Pashov 1999: *Pashov, P.* *Balgarska gramatika. Sofia*.]

Пенчев и др. 1998: *Бояджиев, Т., И. Куцаров, Й. Пенчев.* Съвременен български език. София. [Penchev et al. 1998: *Boyadzhiev, T., I. Kutsarov, Y. Penchev.* *Savremen balgarski ezik*. Sofia.]

Петрова 2005: *Петрова, Ст.* Залогът – тази дискуссионна категория. – Научни изследвания в чест на проф. д-р Боян Байчев. Велико Търново, 415–424. [Petrova 2005: *Petrova, St.* *Zalogat – тази diskusionna kategoriya*. – *Nauchni izsledvaniya v chest na prof. d-r Boyan Baychev*. Veliko Tarnovo, 415–424.]

Попов 1998: *Попов, К.* Синтаксис на българския книжовен език. Велико Търново. [Popov 1998: *Popov, K.* *Sintaksis na balgarskiya knizhoven ezik*. Veliko Tarnovo.]

Радева 2009: *Радева, П.* Записки по синтаксис на съвременния български книжовен език (словосъчетание и просто изречение). Велико Търново. [Radeva 2009: *Radeva, P.* *Zapiski po sintsksis na savremenniya balgarski knizhoven ezik (slovosachetanie i prosto izrechenie).* Veliko Tarnovo.]

Чакърва 2000: *Чакърва, Кр.* Помагало по българска морфология. Пловдив. [Chakarova 2000: *Chakarova, Kr.* *Pomagalo po balgarska morfologiya.* Plovdiv.]

✉ *Гл. ас. д-р Теодора Рабовянова*
Катедра по съвременен български език
Великотърновския университет „Св.св. Кирил и Методий“
ул. „Геодосий Търновски“ № 2, 5003 Велико Търново, България

✉ *Chief Assist. Prof. Teodora Rabovyanova, PhD*
Department of Modern Bulgarian Language
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo
2, Th. Tarnovski Str., 5003 Veliko Tarnovo, Bulgaria